

něpřesné figury mají za úkol propojovat koncepty, s nimiž autor pracuje, ale poněkud znehledňují logickou spojitost mezi nimi. Pro ty, kteří jsou na fenomenologii zvyklí, to nepředstavuje problém. Tento způsob psaní ovšem může znesnadňovat pochopení těm, kteří si sami jednotlivé koncepty filozofů, z nichž autor vychází, propojit nedokážou. Opakování základních fenomenologických pojmů (starost apod.) může být pro poučenějšího čtenáře unavující. Pro nováčky v existenciální fenomenologii ale může být jejich připomínání naopak nápomocné pro pochopení.

Za nejdůležitější část knihy považují třetí kapitulu, která aplikuje aktivizovaný aparát na některá témata kulturní sociologie související s konceptem místa, jako je problematika vyhnanství, centra nebo vztah každodennosti a mimořádných událostí. Tyto implikace předchozích částí textu jsou ale jen naznačeny, ač představují vlastně to nejzajímavější. Dalo by se říci, že první dvě kapitoly jsou přípravou na tuto třetí část. Zatímco tedy více jak polovina knihy může sloužit spíše jako výklad některých konceptů existenciální fenomenologie vztahených k problematice vzpomínání a místa, a blíží se tak limitně textu charakteru učebnicového, poslední kapitola je velmi zajímavou a podstatnou aplikací těchto konceptů do prostoru kulturní sociologie, ovšem jen náznakově. Jako by byla přípravou k další rozpravě nad nimi a jejich hlubšímu prozkoumání, to ovšem kniha neposkytuje. Berme to jako příslib do budoucna či pobídku k další práci jiných.

Když na *Paměť míst* nahlédneme z nadhledu, je třeba říci, že v prostoru společenských věd je publikace významným počinem. A to ze stejného důvodu, z jakého by neměla uniknout ani religionistům a religionistkám. Existenciální fenomenologie a hermeneutické přístupy se ve svých různých interpretacích ve společenských vědách rozředily na homeopatické množství. Ve vědě o náboženství jsme tento neblahý proces mohli pozorovat u (stále ještě populární) teorie Mircei Eliada, jehož totální hermeneutika se blíží teologickému postoji. I proto je Eliade pro mnohé badatele v oboru dnes spíše kontroverzní, alespoň v těch svých částech, které usilují o „fenomenolo-

gické“ systematizování náboženské zkušenosti.

Szaló vrací fenomenologii k jejím živým kořenům a ukazuje její cenu pro studium člověka jako živé bytosti umístěné ve světě, v jeho plné tělesnosti i myšlení, jako člověka existenciálně orientovaného, nevyčerpitelného redukcionismem kteréhokoliv oboru. Szaló tak navrácí na pořad dne skutečnou transdisciplinaritu a bez halasného volání vyhlašuje návrat k žité lidské skutečnosti samé (řečeno poněkud husserlovsky).

Religionistům by neměla publikace uniknout ani proto, že jim umožní promýšlet fenomény, jimž se věnují, ve vztahu k paměti člověka a jeho ukotvení v místě a prostoru. Jestliže se ve zvýšené míře zabýváme otázkami, jak mizí či se znovu objevují náboženské tradice v rodinách či národech, jakou roli hraje u emigrantů nebo naopak v domácím prostředí populismus, pokud se významným tématem stává otázka „rozpuštění“ náboženských rituálů v pozdní modernitě, Szaló poskytuje suverénní konceptuální nástroje pro popis a zkoumání těchto jevů bez redukcionismu (ať už symbolického, nebo behaviorálního). V tomto smyslu je zvláště poslední, třetí, část knihy výzvou k empirickému prohlubování konceptuálního prostoru, jež Szaló představuje.

JAN MOTAL

Tibor Sedláček, Doklady raného náboženstva Churritov v starovekom Urkeši,

**Brno: Masarykova univerzita
2017, 168 s.**

ISBN 978-80-210-8753-8.

Vědecká monografie věnovaná tak úzce vymezenému a obtížně uchopitelnému tématu, jako jsou doklady raného náboženství Churritů, nalezené na lokalitě Tell

Mozan (starověká Urkeš), působí v našem prostředí jako zjevení a je vítaným a nebyvalým úkazem i ve světovém měřítku. Není-li možno v Sýrii kopat, evidentně nadešel vhodný čas o tamních nálezech psát. Přitom jde o práci vyzrálou, jež vychází z autorovy disertace, obhájené na Masarykově univerzitě v roce 2016. Práce čerpající jak z epigrafické, tak především z archeologické a ikonografické nálezové roviny je založena na studiu bohaté sekundární literatury, již vévodí několik desítek (konkrétně 44!) publikací zasloužilé archeologické rodiny Buccellatiových (obvykle dostupných také elektronicky z <<http://www.urkesh.org/pages/911c.htm>>). Povětšinou jejich náhledy odsouhlasí a obhajuje proti vzneseným námitkám, někdy je i plodně rozvíjí, zřídka s nimi polemizuje či je odmítá (např. na s. 42 oprávněně kritizuje jejich redukcionismus). Zvídavému čtenáři by nemělo být zatajeno, že právě Giorgio a Marilyn Buccellati jsou vyfoceni na povedené obálce, jak bělostně oděni v temnotě kladívky hloubí tajemnou urkešskou rituální šachtu. Monografie ze zasloužilé univerzitní řady Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity je i jinak formálně zdařile vyvedena, což je v dnešní době spíše nečekané, a editorům patří dík za odvedenou práci. Snad jen některé z 31 obrazových příloh mohly být v lepší než „pixelové“ kvalitě.

Knihy je rozdělena do devíti krátkých kapitol v rozsahu od několika po dvacet stran. Teoretický úvod (1) čtenáře – mimo jiné – seznamuje s identifikátory rituálů v materiální kultuře (jak je definoval a uplatnil Colin Renfrew), pomocí kterých autor hodnotí nálezovou situaci. Dvě další kapitoly se věnují nejstarším Churritům (2) a dějinám Urkeše (3), je(n)ž je pro autora, oproti většinovému konsenzu, maskulinem. Čtvrtá kapitola popisuje „Chrámy churritského boha“ a pátá dodává chetitské rituální texty na podporu jeho identifikace s Kumarbim. Zásadní šestá kapitola začíná popisem monumentální podzemní „struktury“, na což navazuje opět komparativní chetitský materiál podporující její identifikaci s typicky churritským rituálním prostorem pro uctívání (či spíše dotazování se, ale tento mantický aspekt autor nerozvíjí)

chthonických bohů. Sedmá kapitola se méně přesvědčivě věnuje možnému sakrálnímu aspektu panovnícké dynastie. Děje se tak převážně analýzou otisků jejich (několika málo) pečeti, na což ústrojně navazuje osmá kapitola o glyptických motivech „s akkadskými vlivy“: rituál obětování býka, motiv dynastického nástupnictví, zápasnické scény, motiv typu „Etana“, bůh s dvěma tvářemi a postava na kopci. Jak to vše souvisí s Churrity, je v deváté kapitole krátce osvětleno díky vhodným interpretačním rámcům: zasloužilé badatelky Evy von Dassowové o churritizaci města Alalach a klasika sociologie Fredrika Bartha o etnických hranicích. Závěry jsou spíše opatrné, více jsou rozvinuty až v anglickém shrnutí. Přestože je bibliografie obsažná, určitě v ní chybí zásadní (chtělo by se říci definitivní) studie o Etanovi z pera Evelyn Koubkové – tím spíše, že pracím českých autorů je jinak věnována slušná pozornost.

Autor je v prvé řadě religionista se specializací (z textu knihy soudě) na ikonografii a metodologii religionistiky. V archeologii nechává povětšinou prostor Buccellatiovým, a to obrazně i doslova: v úvodu se na jediné stránce objevuje jejich jméno na plných dvaceti řádcích, odkazy na jejich díla „úspornou“ formou jména a roku vydání zabírají celé řádky (rekordem je tři a půl řádku na jeden odkaz, s. 69n). Snad by působilo méně rušivě, kdyby autor zvolil jiný styl referencí a odkazy umístil do poznámek pod čarou. V souvislosti s Buccellati budiž podotknuto, že práce téma nevyčerpává v celé své šíři, chybí například zmínka o nádobě dekorované hady, již dává právě Buccellati (v autorem citované recenzi) do souvislosti s typicky churritskou formou divinace. Zásadní fenomenologický postřeh o chrámu, paláci a podzemní šachtě jako reprezentantech božské, lidské a podsvětí říše je náležitě rozveden. Filologická část práce vzbuzuje více otázek. Pozornost, kterou jim zde budu věnovat, není dána škodolibostí, nýbrž mým zaměřením a nadějí, že tak bude pomozeno případně další práci (překladu?).

Autor se bez vytáček přiznává, že vychází z moderních překladů starověkých (převážně akkadských, churritských a sumerských) textů. S tím patrně souvisí jeho

nezvyklé pojetí primárního pramene, zdůrazněně rozdělením literatury na primární a sekundární. Autor k primárním pramenům řadí i překladovou literaturu typu *Context of Scripture* nebo, v českém prostředí, překlady (s výkladem) klasiků oboru Jiřího Proseckého, Jany Součkové-Siegelové, Bohuslava Hrušky, Petra Charváta a dalších. A dokonce i běžné příspěvky, které komentují už jinde vydaný text. Obojí přitom cituje pomocí jména autora a roku vydání, což je u „primárních“ pramenů dosti nezvyklé a při hledání v rozdělené bibliografii málo praktické. Že zcela neinternalizoval práci s klínopisnými záluďnostmi, je vidět na smíchání rovin transliterace a transkripce (normalizace). Podivný je občasný přepis „Urkěš“, vtípně působí přepis sumerogramu pro titul panovníka jako LU místo LÚ (tedy „ovce“ namísto „člověk“).

Na úrovni výkladové je diskutabilní, zda v případě titulu některých urkešských vládců *endan* „ide o jediný titul z regionů Sýrie a Mezopotámie z 3. tisícročia pred n. l., ktorý nie je sumersko-akkadský“ (s. 87). V Eble je kráľovna zapisovaná jako *malik-tum*, což zároveň napovídá, jak čist sumerogram LUGAL, označující krále. Eblajštinu můžeme, při troše dobré vůle, považovat za akkadský dialekt, nicméně uvedený lexém s tímto významem je západosemitské proveniencie. Určitě neplatí, že dynastický sňatek urkešského panovníka a akkadské princezny implikuje (či jen na oko demonstruje) rovnost zúčastněných státních celků (s. 33). To by se hegemon zkrátka nikdy nemohl oženit. Nová urkešská kráľovna navíc nesla poněkud provokativní jméno „Milující Akkad“. Podobně spojení *a-na PA.TE.SI* („guvernérovi“) v jednom fragmentárním dopise nemusí ukazovat na podřízené postavení adresáta (s. 29). Stejný titul nosili i soudobí panovníci Mari, jimž byla naopak Urkeš určitý čas podřízena. Je otázku, zda „nápís na odtlačku“ jedné fragmentární pečeti „dokonca zachoval aj časť osobného mena *-tup-še-er*“ (s. 69). Podobnost s akkadským *tupšarru*, „písař“, napovídá, že může jít o periferní, fonetickou formu zápisu tohoto apelativa. Snad z nepochopení funkce pečeti pramení formulace na s. 71 (ve stejném smyslu rozvedena na s. 82)

v rámci diskuze o funkci rituální šachty: „fragment pečatného odtlačku s bohom slnka znamená aj priamu prítomnosť božstva“. Vždyť pečť zastupuje majitele (zde mohla kupříkladu značit jeho obětinu) a nemůže reagovat na okolnosti svého použití. Odbočíme-li od tématu – články Bohumila Doležala též nezaručují bohumilé téma.

Nomen omen? Antroponyma doložená v urkešských textech svádí autora v rámci dějinné rekonstrukce k odvážným hypotézám (amorejské jméno = amorejský panovník), byť si uvědomuje, že na jejich základě „nie je možné vytvárať definitívne závery o etnickom zložení“ (s. 41). Zde i jinde píše poučeným, vědeckým, občas snad až hyperkorektním slohem. Poslední odstavec na s. 112 tak dá zavzpomínat na hit Voskovce a Wericha: „Já neříkám tak ani tak, ono je to všelijak.“ Vybíráám: „Ak bola pečat vyprodukovaná v Urkeši, čo nie je isté, nedá sa vylúčiť, že jej obsah mohol byť ...“ „Iným otáznikom, ťažšie zodpovedateľným, zostáva ...“ „... nie sú o tom doklady, no nie je absolútne dôvod niečo také vylúčiť.“ V několika případech je přejaté slovo použito, mohu-li coby mluvčí jiného jazyka soudit, v posunutém významu. Například informace, že „išlo by tak o veľmi neobvyklý jav, ba priam precedens“ (s. 90), sugeruje, že zmíněný jev (sedící postava na pečeti má být králem, nikoli bohem) má své následovníky. Při analýze zbožštění vládců Tupkiše autor upozorňuje, že „[r]ekonstruovaný priebeh jeho vlády je natoľko minimalistický ...“ (s. 98), když chce patrně vyjádřit „chudý na známá fakta“. A na s. 41 jsou amorejská jména prvek jazykový, nikoli „lingvistický“.

Na závěr se poněkud metarecenzně zaměříme na ony výše zmíněné detaily, jimiž se kniha liší od disertace. Dokládají autorův zdravý přístup ke kritice oponentů (kteří se plynuce proměnili v recenzenty publikace) a snad vysvětlují i onen „precedens“. Právě tato citovaná pasáž v disertaci chybí, zato jeden z posudků upozorňuje na to, že chápat sedící postavu jako krále je „bezprecedentní“. Není použití stejného kořene při obhajobě výkladu takovou tichou polemikou? Podobně decentně autor zohlednil pochybnosti posudku o vhodnosti sumerogramu KASKAL.KUR pro onu

chtonickou strukturu, když nahradil původní „(zřejmě)“ za „(možno)“. Důvěru v Buccellatiho dokumentuje primárně ikonografická polemika s jedním z recenzentů/oponentů, prof. Petrem Charvátem, ohledně světové premiéry „dynastického programu“. V disertaci autor, následuje Buccellatiove, vyzdvihl unikátnost opakujícího se glyptického motivu dynastického nástupnictví (ruka syna na klíně rodiče). Prof. Charvát ve svém posudku upozornil, že „[s] tejnou tendencí vykazují výtvarné památky raně dynastické Lagaše“. V knižním vydání autor prof. Charvátovi za upozornění na tuto „analogii“ děkuje a s ní spojenou studii přebírá do své bibliografie, nicméně vypočítává odlišnosti, aby jedinečnost urkešského „programu“ zachránil (s. 101-104). Podle mého názoru neúspěšně. Oproti jeho tvrzení je lagašské královské dítě náležitě specifikované a motivy jsou primárně politické, nikoli ekonomické.

Přes řadu výtek budiž zdůrazněno, co již bylo řečeno úvodem. Práce dělá univerzitní řadě čest po stránce formální a autor zasluží pochvalu za odvahu a *Sitzfleisch*, s nimiž se do boje s unikátním materiálem pustil.

PAVEL ČECH

**Martin Fárek – Dunkin
Jalki – Sufiya Pathan –
Prakash Shah (eds.),
Western Foundations of the
Caste System,**

**London: Palgrave Macmillan
2017, xi + 274 p.**

ISBN 978-3-319-38760-4.

For nearly two hundred years, the caste system in India has been the subject of intensive academic study. *Western Foundations of the Caste System* claims to represent a different approach in Indian studies and its theme has, according to one of the editors,

created a tense atmosphere in many conference halls. The main thrust of the book is a rethinking of the study of caste by means of a controversial argument which claims that the dominant conceptualisation of the caste system has its roots in the Western Christian experience of India and therefore, according to the authors, the phenomenon of the caste system in Indian society does not exist. Since such a general claim can easily be misunderstood, the authors devote a considerable amount of space to clarifying their argument and its background connected to the research of S. N. Balagangadhara.

The theoretical lens of caste has shaped the study of India and its culture, society, law, and politics for centuries. Whether academic researchers hail from India or abroad, the system (or systems) of castes is a unifying component used to understand the structure of Indian society in most writings. The editors of *Western Foundations of the Caste System* claim that this lineage of scholarly interest has been built on unstable foundations. They raise a number of questions challenging the nature of caste classification (“Introduction: Caste Studies and the Apocryphal Elephant”). Firstly, they point to the absence of consensus on the exceptionality of the caste system in other societies and the lack of attention paid to questions about its origins, propagation, social hierarchy, and fundamental properties, and the social conflict to which it is related. Secondly, this lack of scholarly consensus and the large number of unanswered questions lead the editors to the conclusion that the concept of multiple castes and one system binding them together is a construct which does not reflect reality. Finally, the authors create the theory that this construct emerges from Western Christianity, mirroring a Western understanding of Indian society. In other words, the caste system appears to the authors only as a mix of unrelated social phenomena which have nothing in common and reflect European history and thinking rather than the social reality in India. However, the book does not offer any concrete suggestions about how this reality actually appears. It only raises more questions (than provides answers), as the editors admit.